PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMŲ TYRIMO YPATUMAI

Skaistė Grigonytė

E. paštas: skgrigonyte@stud.mruni.eu

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija

Rasa Dobržinskienė

E. paštas: rasa.dobrzinskiene@mruni.eu

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija

DOI: 10.13165/MMS-25-03-01-30

Santrauka. Remiantis mokslinės literatūros analize, nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, reglamentuojančiais teisinę prekybos žmonėmis atsakomybę, šiame straipsnyje nurodomi pagrindiniai prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos ypatumai ir reikšmingiausi aspektai. Taip pat atskleidžiamas problemos mastas, paplitimas Lietuvoje ir pasaulyje, nurodoma, su kokiais sunkumais susiduria tyrėjai, dėl kokių priežasčių šias nusikalstamas veikas sunku atskleisti, kokie yra pirminiai ir antriniai prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo veiksmai. Atlikus literatūros analizę galima apibendrinti, kad prekyba žmonėmis yra aktuali tema šiuolaikiniame pasaulyje, jos ištakos siekia pasaulį prieš Kristaus gimimą. Nusikalstama veika sėkmingai prisitaiko prie socialinių, ekonominių, technologinių visuomenės pokyčių, įgauna naujų formų. Dauguma ikiteisminių prekybos žmonėmis tyrimų pradedami gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką, o pirminę informaciją apie prekybos žmonėmis nusikaltimą dažniausiai pateikia patys nukentėjusieji, tai yra specifinis prekybos žmonėmis tyrimo požymis. Tai vienas plačiausiai paplitusių tarptautinių nusikaltimų, kuriuos dažniausiai padaro organizuotos nusikalstamos grupės. Atlikus išsamią

baudžiamųjų bylų analizę nustatyta, jog šio nusikaltimo aukomis dažniausiai tampa pažeidžiami asmenys. Tyrimo problemos: sunku bendrauti su aukomis, sudėtingos ir specifinės apklausos, tiriančių nusikaltimus pareigūnų bazinių žinių trūkumas, sudėtinga įrodyti, transnacionaliniai nusikaltimai.

Reikšminiai žodžiai: prekyba žmonėmis; sandoris; formos; priežastys; tyrimo ypatumai.

Įvadas

Temos aktualumas. Prekyba žmonėmis – vienas sunkiausių ir dažniausių tarptautinių organizuotų nusikaltimų šiuolaikinėje visuomenėje, pasireiškiančių įvairiomis alternatyviomis formomis: žmonių pardavimu, pirkimu, perleidimu, įgijimu, gabenimu, laikymu nelaisvėje ir kt. Prekybos žmonėmis objektas yra žmogus, turintis jausmus, valią, protą, bet tampantis nusikalstamo pasaulio subjektų objektu. Sudaromi sandoriai, kurių tikslas – gauti asmeninės, dažniausiai finansinės, naudos. Prekeiviai žmonėmis per metus uždirba apie 236 milijardus dolerių[1]. Tarptautinėje ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisėje prekyba žmonėmis traktuojama kaip vergijos forma ir pripažįstama šiurkščiu žmogaus teisių pažeidimu. Šiuo nusikaltimu pažeidžiamos prigimtinės žmogaus teisės. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 str. 1 d. nurodyta, kad „žmogaus asmuo neliečiamas“[2]. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 4 str. įtvirtinta, kad „niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas; visų formų vergija ir prekyba vergais yra draudžiama“[3]. Tačiau 2024 m. duomenimis, užfiksuota daugiau nei 109 tūkst. prekybos žmonėmis atvejų 172 šalyse. Kasmet ES užregistruojama apie 7 tūkst. prekybos žmonėmis aukų. Tikėtina, kad tikrasis aukų skaičius yra

1 „Human trafficking is the exploitation of vulnerable people for their bodies and labor“, A21, žiūrėta 2025 m., vasario 19 d., https://www.a21.org/content/human-trafficking/gqe0rc.

2 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0.

3 „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

daug didesnis nei rodo duomenys, nes daugelis aukų lieka neatpažintos arba nesikreipia pagalbos[4]. Tai vienas plačiausiai paplitusių nusikaltimų pasaulyje, kurio aukomis dažniausiai tampa moterys, vaikai ir socialiai pažeidžiami asmenys.

Mokslinė problema. Iki šiol Lietuvoje mažai analizuota prekybos žmonėmis teismų praktika. Nusikaltimas paplitęs tarptautiniu mastu, todėl teisėsaugos institucijoms kontroliuoti šį reiškinį ypač sunku, juo labiau kad dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimą padaro organizuotos nusikalstamos grupės[5]. Todėl keliamas probleminis klausimas: kaip stabdyti tarpvalstybinių organizuotų nusikalstamų grupių veiką, organizuojant prekybą žmonėmis?

Temos ištirtumas. Nors pati tema yra aktuali, tačiau ne visi jos aspektai analizuojami mokslinėje literatūroje. Prekybos moterimis aspektą analizavo D. Marcinkevičienė ir R. Praspaliauskienė[6], o prekybos žmonėmis prevenciją – I. Bazylevas ir R. Žekonis[7]. Apie prekybos žmonėmis tyrimo ir teisminio nagrinėjimo problemas Lietuvoje rašė R. Burda, E. Gruodytė ir R. Krikščiūnas[8], kurie atliko ikiteisminio tyrimo ir išnagrinėtų teisme baudžiamųjų bylų analizę ir prokurorų anketinę apklausą, pateikė duomenis ir analizavo prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodiką[9]. Taigi Lietuvos autoriai savo darbuose plačiai nagrinėja prekybos žmonėmis situacijas, įvairių prekybos žmonėmis formų ir prevencijos aspektus, tačiau yra mažai duomenų apie prekybos žmonėmis tyrimo metodikas, kaip atskleisti nusikalstamas veikas vietiniu ir tarptautiniu mastais. Išanalizavus prekybos žmonėmis tyrimo metodikas galima užkardyti šią nusikalstamą veiką.

---

4 „Prekyba žmonėmis: ES kova su išnaudojimu“, Europos Parlamentas, žiūrėta 2025 m. vasario 20 d., https://www.europarl.europa.eu/topics/lt/article/20230921STO05705/prekyba-zmonemis-es-kova-su-isnaudojimu.

5 Petras Ancelis ir kt., *Atskirų nusikalstamų veikų tyrimas* (Vilnius, 2016), 13, https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/5cbad0c6-a9d4-4edb-a4e9-7970fb2f6430/content.

6 Dalia Marcinkevičienė ir Rima Praspaliauskienė, *Prekyba moterimis* (Vilnius: Praeities pėdos, 1999).

7 Igoris Bazylevas ir Renaldas Žekonis, *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje* (Vilnius: S. Rudalevičiūtės individuali leidybos įmonė, 2003).

8 Ryšardas Burda, Edita Gruodytė ir Rolandas Krikščiūnas, *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teisminio nagrinėjimo problemos Lietuvoje* (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006).

9 Ryšardas Burda, Edita Gruodytė ir Rolandas Krikščiūnas, *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika* (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007).

Tikslas – išanalizuoti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti prekybos žmonėmis priežastis.
2. Išskirti pagrindines prekybos žmonėmis formas.
3. Apžvelgti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodiką.
4. Atskleisti probleminius prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo aspektus.

Tyrimo objektas – prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamasis metodas.

1. Socialiniai prekybos žmonėmis aspektai

Sociologija – mokslas, kurios tyrimų objektas yra visuomenės, jos atskirų grupių ir individų veikla, priežastiniai ryšiai, kurie lemia socialinių reiškinių atsiradimą, kitimą ir išnykimą[10]. Prekyba žmonėmis yra globalus socialinis reiškinys, pasireiškiantis valstybės ir tarpvalstybiniu mastais[11]. Dažniausios jį lemiančios priežastys yra socialinės ir ekonominės.

Skurdas. Sunkios ekonominės padėties asmenys negali aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime[12], pavyzdžiui, kultūros renginiuose, siekti aukštesnio išsilavinimo. Šie visuomenės nariai tampa socialiai izoliuoti, susiduria su psichologiniais sunkumais, pradeda vartoti alkoholį, narkotines medžiagas. Skurdžiai gyvenantys žmonės yra pažeidžiami ir priskiriami prie rizikos asmenų grupės. Jie ieško lengvo uždarbio, dėl šios priežasties patraukia prekiautojų žmonėmis dėmesį ir dažnai tampa jų aukomis.

10 Vylius Leonavičius, *Sociologija* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004), 13.

11 Lietuvos žmogaus teisių centras, *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai* (Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006), 13.

12 Igoris Bazylevas ir Virgilijus Pajaujis, *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015), 10, https://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Prekyba-žmonėmis.pdf.

Migracija. Ji vyksta dėl karinių konfliktų, kai saugodami savo ir artimųjų gyvybes asmenys pasitraukia į kitas šalis, kuriose pradeda gyvenimą nuo pradžių. Jie tampa pažeidžiami, nes neturi nuolatinių darbo ir gyvenamosios vietos, socialinių garantijų, tai kelia didelę psichologinę įtampą. Kai kurie žmonės migruoja į ekonomiškai klestinčias šalis siekdami pagerinti ekonominę padėtį. Jie tikisi per kuo trumpesnį laikotarpį nesunkiai užsidirbti. Tuo manipuliuodami prekeiviai žmonėmis verbuoja potencialias aukas.

Organizuotas nusikalstamumas. Prekybos žmonėmis nusikaltimas susijęs su kitais organizuotais nusikaltimais, kurie yra viena iš priežasčių, lemiančių prekybą žmonėmis. Pavyzdžiui, nelegali migracija, kai iš gimtųjų valstybių bėgančius žmones nusikalstamo pasaulio atstovai siūlo už tam tikrą pinigų sumą saugiai pristatyti į norimą šalį, tačiau į kurią nelegalūs migrantai nepristatomi ir parduodami įvairiems nusikaltimams vykdyti.

Asocialios šeimos. Gimusiems ir augusiems asocialiose šeimose asmenims didėja rizika tapti prekybos žmonėmis aukomis, nes individas mato alkoholį, narkotines ar psichotropines medžiagas vartojančius ir asocialiai gyvenančius tėvus. Tai veikia jo pasąmonę nuo ankstyvųjų gyvenimo metų ir formuoja klaidingą gyvenimo būdą, požiūrį į vertybes, dėl to jis tampa pažeidžiamas.

Lyčių nelygybė. Senos patriarchalinės tradicijos taip pat turi įtakos prekybos moterimis verslui. Įsišaknijęs požiūris, kad moterys yra žemesnės nei vyrai būtybės, todėl vyrai mano turį teisę jomis manipuliuoti ir valdyti[13]. Dažniausiai atskleistų prekybos žmonėmis nusikaltimų aukomis būna moterys[14], viena priežasčių – žemesnė nei vyro moters padėtis visuomenėje. Lyčių nelygybė palaiko vyrų galią kontroliuoti, išnaudoti moterį, nustatyti jos „vietą“ šeimoje, darbe ar kitoje socialinėje aplinkoje.

13 Lietuvos žmogaus teisių centras, *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai* (Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006), 67.

14 *Ibid*.

Stumiantieji ir traukos veiksniai. Stumiantieji veiksniai verčia potencialias prekybos žmonėmis nusikaltimo aukas būti išnaudojamomis. Pagrindiniai stumiantieji veiksniai: didelis nedarbas, diskriminacija dėl lyties, galimybių gerinti gyvenimo kokybę stoka, bėgimas nuo žmogaus teisių pažeidimo, suvokimas, kad ES yra daugiau galimybių, konfliktai, karai. Traukos veiksniai vilioja potencialias prekybos žmonėmis nusikaltimo aukas tapti šio nusikalstamo verslo dalimi. Dažniausi traukos veiksniai: aukštas gyvenimo lygis ir kokybė, daugiau įsidarbinimo galimybių, geresnės aukštojo išsilavinimo perspektyvos, nediskriminavimas, pigios darbo jėgos paklausa, didesni atlyginimai ir geresnės darbo sąlygos[15].

2. Pagrindinės prekybos žmonėmis formos

Pasaulyje egzistuoja daugybė prekybos žmonėmis formų. Jos nuolat kinta, atsiranda naujų būdų ir priemonių žmonėms išnaudoti pačiais įvairiausiais tikslais. „Paskutiniais praėjusio šimtmečio metais, vykstant sparčiai globalizacijai, geopolitiniams pokyčiams, plėtojantis rinkos ekonomikai, technologinei industrijai, padidėjo tarptautinio organizuoto nusikalstamumo mastas, keitėsi jo raiškos formos“[16]. Organizuotas nusikaltimas – prekyba žmonėmis – pasireiškia įvairiomis asmenį išnaudojančiomis formomis.

Seksualinis išnaudojimas – „finansinės ar kitokios naudos gavimas įtraukiant kitą asmenį į prostituciją, seksualinę tarnystę ar kitų seksualinių paslaugų teikimą, įskaitant pornografinius veiksmus ar pornografinės medžiagos gamybą“[17]. Tai dažniausia asmenų išnaudojimo forma, kurios aukomis daugiausia tampa moterys[18]. Aukos į seksualinį išnaudojimą įtraukiamos naudojant fizinį smur-

15 „Trafficking human beings in the European Union: A Europol perspective“, ChildHub, žiūrėta 2025 m. kovo 14 d., https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/644_665_EN_original.pdf.

16 Lietuvos žmogaus teisių centras, *supra note*, 13: 22.

17 Baltijos jūros valstybių tarybos Darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, „Aiškinamasis žodynas prekyba žmonėmis“ (Baltijos jūros valstybių tarybos Darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, 2019), 18, https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/03/Glossary_LT.pdf.

18 Europol, “Situation Report Trafficking in human beings in the EU”, Hague: Europol, 2016, 18, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/thb_situational_report_-_europol.pdf.

tą, šantažą, grasinimus, apgaulę ir pan. Apie 40 proc. moterų sutinka užsiimti prostitucija, nes vartoja narkotikus, o jiems įsigyti neturi pinigų, jos prekeiviams žmonėmis yra „saugesnis“ taikinys, nes tokios moterys nesikreips pagalbos į teisėsaugos institucijas, jomis lengviau manipuliuoti[19].

Priverstinės (fiktyvios) santuokos – asmens išnaudojimas santuokai sudaryti siekiant užtikrinti socialines ar finansines garantijas. Sukuriant iliuziją apie laimingą šeiminį gyvenimą, pažadant dideles pinigų sumas žmonės priverčiami sudaryti santuoką su užsienio šalių piliečiais, kurie vėliau išnaudojami[20]. Viena pagrindinių priežasčių – kad kitas asmuo patektų į šalį[21].

Priverstinis darbas – asmens išnaudojimas darbo srityje – antra pagal mastą labiausiai paplitusi prekybos žmonėmis forma[22]. Dažniausiai į priverstinio darbo pinkles patenka labai jauni arba pagyvenę vyrai. Pagrindiniai sektoriai, kuriuose dirba priverstinio darbo aukos, yra žemės ūkis, statybos, gamyba, namų ūkiai ir kiti. Tai labiau užslėpta, todėl identifikuoti priverstinio darbo aukas tikimybė mažesnė nei seksualinio išnaudojimo aukas[23]. Darbo sutartyse gali būti nenurodytos arba nurodytos melagingos darbo sąlygos. Pavyzdžiui, darbo metu nesuteikiama galimybė patenkinti žmogaus būtinuosius poreikius: maitinimąsi, gamtinių reikalų atlikimą, poilsio režimą ar netgi bendravimą su šeima. Prekybos žmonėmis aukos gali būti priverstos dirbti nežmoniškomis sąlygomis: dideliame karštyje ar, priešingai, šaltyje, be atitinkamos aprangos, radioaktyvioje ar nuodingoje aplinkoje be apsaugos priemonių, žeminant žmogaus garbę ir orumą, sukeliant

19 „Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos“, Vilnius: 2017, 6, https://lvk.lcn.lt/doc/2017_Metodines-rekomendacijos-Baznyciai-kova-su-prekyba-zmonemis.pdf.

20 Rita Augutienė, *TMO Kova prieš prekybą žmonėmis: TMO atsakas pasaulyje ir veikla Lietuvoje* (Vilnius, 2014), cituota iš *Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje*, Karolis Žibas (Kaunas: Lietuvos Caritas, 2016), 43, http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_research_national_report_lt_(ltu).pdf.

21 *Ibid*.

22 Europol, *supra note*, 18: 23.

23 United Nations Office on Drug and Crime, *Global report on trafficking in persons: Human trafficking a crime that shames us all* (Vienna: United Nations Office on Drug and Crime, 2009), 51, https://www.unodc.org/documents/humantrafficking/Global_Report_on_TIP.pdf.

emocines, dvasines ir fizines kančias. Prekeiviai žmonėmis dažnai atima aukų dokumentus, atidaro ir kontroliuoja jų vardu banko sąskaitas, taip sulaikydami priverstinio darbo aukas nuo minties pabėgti.

Nusikalstamų veikų darymas – asmenys apgaule, šantažu įtraukiami į tiesioginį nusikaltimų vykdymą (narkotikų gabenimą ir prekybą, apiplėšimus, sukčiavimą ir pan.)[24]. Nusikaltimo aukos dažniausiai yra nepilnamečiai asmenys, nes daugelyje valstybių jurisdikcijų nepilnamečiai nėra nusikalstamos veikos subjektai, todėl jie netraukiami baudžiamojon atsakomybėn nesant visų nusikalstamos veikos sudėties požymių[25]. Dažnai į nusikaltimus įtraukiami vaikai iš socialinės rizikos šeimų, vaikų globos namų, nes jie labiau pažeidžiami, juos lengviau verbuoti.

Išnaudojimas elgetavimui – išnaudojama sudėtinga asmens asmeninė ar ekonominė padėtis ar bejėgiškumas, kad jis būtų priverstas elgetauti[26]. Nusikaltimo aukos priverstos atiduoti visą ar didžiąją dalį uždarbio, jomis dažniausiai tampa nepilnamečiai[27], negalią[28], psichikos sutrikimų turintys asmenys. Prekeiviams tai yra privalumas, kurį išnaudoja visuomenės gailesčiui sukelti. Gailestis skatina asmenis aukoti išmaldos prašantiems asmenims.

Organų išėmimas – viena pavojingiausių asmens sveikatai ir gyvybei prekybos žmonėmis formų. Nusikalstama veika pasireiškia alternatyviais būdais: aukos priviliojamos žadant nemenką atlygį už organus, kuris vėliau nesumokamas arba sumokama gerokai mažesnė suma; asmenys gydomi nuo tariamų ar realių ligų, jiems nežinant organus pasisavina prekeiviai žmonėmis.

---

24 „Prekės, kurių nepastebėjome. Ką apie prekybą žmonėmis turi žinoti specialistai“, Prekyba žmonėmis, žiūrėta 2025 m. balandžio 22 d., http://prekybazmonemis.lt/wp-content/uploads/2014/02/23309_TMO_bloknotas-5.pdf.

25 *Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos* (Vilnius: 2017), 6, https://lvk.lcn.lt/doc/2017_Metodines-rekomendacijos-Baznyciai-kova-su-prekyba-zmonemis.pdf.

26 Baltijos jūros valstybių tarybos Darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *supra note*, 17: 19.

27 Europol, *supra note*, 18.

28 Anghel Stoica, „Again about the trafficking in human beings“, *Juridical Current* 14, 2 (2011): 122, https://web-pebscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7e2e3320-1e10-4d6a-816fc-15cea6537ac%40redis.

Apibendrinant galima teigti, kad daugiausia išnaudojami pažeidžiami žmonės, kurie apgaulės, smurto ir kitais būdais tampa prekybos žmonėmis aukomis. Asmenų lytis ir amžius neturi esminės reikšmės, kokios išnaudojimo formos auka jie taps, tačiau pastebėta tendencija, kad pilnametės ir nepilnametės moterys dažniau tampa seksualinio išnaudojimo, priverstinių (fiktyvių) santuokų, vyrai – priverstinio darbo, tiek moterys, tiek vyrai, tarp jų ir nepilnamečiai, organų išėmimo, nusikalstamų veikų (ypač nepilnamečiai), išnaudojimo elgetavimui (ypač nepilnamečiai) aukomis.

3. Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika

3.1. Pirminiai tyrimo veiksniai

Prekybos žmonėmis nusikaltimo faktas dažniausiai nustatomas tiriant kitas nusikalstamas veikas[29] arba turint sąsajų su kitu nusikaltimu. Pavyzdžiui, tiriant pelnymosi iš kito asmens prostitucijos nusikaltimą ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad pasinaudojant pažeidžiamumu mergina buvo užverbuota, parduota dirbti prostitute ir laikyta nelaisvėje, jog nepabėgtų. Taip pat galima situacija: Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai pasienyje sustabdo automobilį, kertantį valstybės sieną, ir randa suklastotus keleivių merginų asmens dokumentus, o pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl dokumentų klastojimo nustatomi prekybos žmonėmis veikos požymiai. Prekybos žmonėmis nusikaltimo požymiai gali būti nustatyti kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdais, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos imitavimu (toliau – NVI), tai dažnai padeda atlikti sėkmingą prekybos žmonėmis tyrimą ir atskleisti nusikaltimus, kurių įprastais tyrimo būdais neįmanoma arba labai sunku atskleisti[30]. Pagal Lietuvos Respublikos kriminalinės

29 Rima Ažubalytė ir kt., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 14, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16951/9789955196174.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

30 International Organization for Migration, *Investigating Human Trafficking Cases Using a Victim-centred Approach: A Trainer's Manual on Combating Trafficking in Persons for Capacity-building of Law* (Kingston: Inter-

žvalgybos įstatymo 2 str. 14 d. „Nusikalstamos veikos imitavimas – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, formaliai turintis nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekamas siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsinimosi įstatymų saugomas žmogaus teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą“[31]. Tai turi būti atliekama griežtai įstatymo nustatyta tvarka, operacijoje dalyvaujantis pareigūnas negali provokuoti asmenų padaryti šį nusikaltimą. Pavyzdžiui, teisėtas pareigas einančiam pareigūnui pasiūloma nusipirkti prostitutę, o įvykus pinigų perdavimo sandoriui padaromas prekybos žmonėmis nusikaltimas. Asmuo sulaikomas su nepaneigiamais įkalčiais, nes kiekvieną proceso veiksmą stebi ir kontroliuoja teisėsaugos institucijos. Procedūra pagreitina ir palengvina baudžiamąjį procesą, nes nereikia atlikti įtariamųjų paieškos veiksmų.

Dauguma ikiteisminių prekybos žmonėmis tyrimų pradedami gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką, o pirminę informaciją apie prekybos žmonėmis nusikaltimą dažniausiai pateikia patys nukentėjusieji, tai yra specifinis prekybos žmonėmis tyrimo požymis. Nukentėjusiojo apklausos metu duoti parodymai yra vieni svarbiausių duomenų (įrodymų) prekybos žmonėmis bylose[32], nes aukos dažniausiai yra asmenys, tiesiogiai bendravę su nusikaltėliu. Pareigūnams prekybos žmonėmis bylose tenka ypač svarbus uždavinys, nes dažnai būtent jie pirmi bendrauja su auka, turi sukurti pasitikėjimo santykį, leidžiantį nukentėjusiajam atvirai išsakyti savo patirtus išgyvenimus ir emocijas, surinkti naudingą ir reikšmingą tyrimui informaciją ir nepabloginti traumą patyrusio asmens būsenos[33]. Policijos pareigūnai turi sukurti pasitikėjimo ir saugumo

national Organization for Migration, 2018), 58, https://kmhub.iom.int/sites/default/files/2022-02/investigating_human_trafficking_1.pdf.

31 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012-10-20, Nr. 122-6093.

32 Eurojust, *Eurojust report on trafficking in human beings. Best practice and issues in judicial cooperation* (Hague: Eurojust, 2021), 29, https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf.

33 „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-55-318/2018“, Eteismai, žiūrėta 2025 m. kovo 18 d., https://eteismai.lt/byla/232869826962206/1A-55-318/2018.

jausmą.

Supažindinus nukentėjusįjį su jo teisėmis ir pareigomis ikiteisminio tyrimo metu, pradedama apklausa laisvu asmens pasakojimu. Tolesnis apklausos etapas – užduodami klausimai, kai siekiama patikslinti neaiškias aplinkybes. Nukentėjusio asmens apklausos metu aiškinamasi, kiek asmenų darė nusikalstamus veiksmus, kokioje vietoje, kokiu laiku, ar naudotas smurtas ir kitas tyrimui reikšmingas aplinkybes.

Pabaigus apklausą nukentėjusiajam būtina suteikti informaciją apie pagalbą teikiančias nevyriausybines organizacijas, įvertinti galimą nusikalstamą poveikį ir apsvarstyti galimybę nukentėjusiajam taikyti apsaugos priemones. Jei apklausos metu išsiaiškinama, kad prieš nukentėjusįjį buvo naudotas fizinis ar seksualinis smurtas, aukai sutikus specialistai turi atlikti kūno sužalojimų tyrimą ir pateikti išvadas ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Jei nukentėjusysis atsako, kurioje vietoje jis buvo laikytas, pareigūnai atlieka įvykio vietos apžiūrą (pirminis ir vienas svarbiausių, informatyviausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, lemiančių ne tik tolesnę, bet dažnai ir galutinę tyrimo sėkmę)[34], objektų tyrimą, tai suteikia reikšmingos informacijos tyrimui ir nepaneigiamai patvirtina asmens pasakojimą.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybė, vykdydama savo funkciją saugoti ir ginti visuomenę nuo nusikalstamų veiksmų, juos padarius privalo atlikti tyrimą ir atkurti teisingumą. Prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimas gali būti pradedamas ikiteisminio tyrimo institucijai nustačius nusikalstamos veikos faktą atliktų kriminalinės žvalgybos veiksmų (NVI) pagrindu, tai vienas iš prekybos žmonėmis tyrimo specifinių aspektų. Galima teigti, kad dažniausi pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniai būna nukentėjusieji, ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus aukos skundą, tai yra kitas prekybos žmonėmis

34 Žaneta Navickienė ir Edvinas Žuravliovas, „Įvykio vietos apžiūra Lietuvoje: problematika ir efektyvaus veiklos modelio diegimo paieškos“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 18 (2017): 142, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15088/Navickienė.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

tyrimo specifinis bruožas. Esant šiai situacijai pirminiai tyrimo veiksmai yra apklausos, apžiūros, objektų tyrimai, įtariamųjų paieška.

3.2. Tolesni tyrimo veiksniai

Tolesnis tyrimo organizavimas priklauso nuo duomenų, surinktų atlikus pirminius tyrimo veiksmus, ir situacijos, kuri susiklostė tyrimo pradžioje, pvz., tyrimas pradėtas NVI veiksmų pagrindu ar pagal nukentėjusiojo skundą, nusikaltėlis žinomas ar ne ir pan. Atlikus nusikaltėlio paiešką ir nustačius galimą įtariamąjį, tačiau nesant pagrįsto įsitikinimo, kad tai asmuo, padaręs tiriamą prekybos žmonėmis nusikaltimą, galima atlikti asmens parodymą atpažinti – nukentėjusiojo parodymų patikrinimo veiksmas, kuriuo siekiama patikrinti apklausos metu duotus parodymus[35]. Atliekant apklausą aukai užduodami klausimai apie įtariamojo išorinius bruožus, jo ypatingas žymes, galimybę atpažinti nusikaltėlį pagal išvardytus požymius, kokiomis sąlygomis stebėjo ar girdėjo suvokiamą reiškinį, ar nebuvo apsvaigusi nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

Jeigu parodyti asmens negalima, atpažinimas gali būti daromas pagal jo nuotrauką. Ji parodoma kartu su ne mažiau kaip trimis tos pačios lyties asmenų, kurie išoriškai yra panašūs, nuotraukomis[36]. Nukentėjusiajam pagal nuotrauką atpažinus, nusikaltėlis gali būti laikinai sulaikomas, tai ikiteisminio tyrimo veiksmas, kuris įforminamas įtariamojo sulaikymo protokolu.

Įtariamasis turi teisę tylėti ir neduoti parodymų prieš save, o nusprendus duoti parodymus prieš apklausą turi būti supažindintas su įtarimais, įteikiant pranešimą apie įtarimą, ir turi būti išaiškinamos jo teisės. Apklausos protokole turi būti užregistruojama įtariamojo pozicija dėl kaltės (ar jis pripažįsta padaręs

35 „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas", *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

36 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-608-139/2015", Eteismai, žiūrėta 2025 m. kovo 18 d., https://eteismai.lt/byla/24792448746255/2K-608-139/2015.

nusikalstamą veiką).

Apibendrinant galima teigti, kad atlikus pirminius tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali matyti aiškesnę tyrimo kryptį, kurios linkme eiti, kad būtų gauti trūkstami duomenys ikiteisminiam tyrimui užbaigti kaltinamuoju aktu ir bylai perduoti į teismą, kuris priims teisingą nuosprendį.

4. Probleminiai aspektai, susiję su prekybos žmonėmis tyrimu

Prekybos žmonėmis nusikaltimas išsiskiria daugialypiškumu, sudėtingumu ir tarptautiškumu. Nusikaltimų tyrimo problemos: sunkumai dirbant su prekybos žmonėmis aukomis, kuriuos lemia aukų charakteristika, pvz., išsilavinimo stoka, sveikatos sutrikimai (psichologiniai, psichiniai), priklausomybės ligos (nuo alkoholinių gėrimų, narkotinių ar psichotropinių medžiagų), nenoras bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų atstovais (aukos bijo keršto sau ar šeimos nariams). Tokie asmenys negeba apibūdinti visko, kas susiję su jo asmens išnaudojimu, nevertina savęs kaip pažeidžiamo, dažnai neįvertina kitų asmenų elgesio, nukreipto prieš juos.

Pareigūnų, kurie nesusipažinę su šio nusikaltimo specifika, bazinių žinių trūkumas. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika yra labai reikšminga ir tam tikrų veiksmų algoritmus privalo žinoti tiek vienos, tiek kitos šalių pareigūnai. Be to, kai kurie pareigūnai, turintys ne vienų metų patirtį, į savo darbą žiūri formaliai, dirba pagal šabloną, tačiau kiekvienas nusikaltimas yra individualus ir unikalus.

Prekybos žmonėmis aukų apklausos yra sudėtingos ir specifinės, tam reikia itin kruopščiai, atsakingai pasiruošti. Tapę prekybos žmonėmis nusikaltimo aukomis asmenys dažnai tampa pažeidžiami. Pažeidžiamumas pasireiškia gėda (pvz., kaip pasakyti artimiesiems apie išnaudojamą), kalte (pvz., kad pakliuvo į prekeivių pinkles, nesugebėjo jiems pasipriešinti), neigiamų pasekmių (keršto)

sau ir savo artimiesiems baime[37], taip pat bijo „kišeninių policininkų“[38] (korumpuotų pareigūnų), kad nesuteiks pagalbos, sulaikys pačius nukentėjusiuosius už padarytas veikas. Todėl aukos baiminasi duoti parodymus arba tyrimo metu keičia juos, linkusios nutylėti reikšmingas tyrimui aplinkybes.

Sudėtingas įrodinėjimas, ilga tyrimo trukmė, kurią lemia kreipiamasis pagalbos į užsienio valstybes. Dažnai būtina surašyti Europos tyrimo orderį (toliau – ETO), gauti duomenis iš užsienio valstybių. Pačios nusikaltimo aukos ne visada linkusios bendradarbiauti, duoti parodymus, atsisako tai daryti dėl įvairių priežasčių: netiki teisingumu ir kad kalti asmenys bus nubausti arba nesupranta, jog tapo nusikaltimo aukomis. Labai svarbu, kad glaudžiai bendradarbiautų šalių teisėsaugos institucijos, teiktų viena kitai teisinę pagalbą, operatyviai keistųsi informacija ir faktais apie nusikaltimą.

Transnacionalinis nusikaltimo pobūdis, nes šios veikos aukos dažnai verbuojamos vienoje šalyje, o išnaudojamos kitoje[39], tai reiškia, kad nusikaltimo vieta gali būti kelių valstybių teritorijoje[40] ir įvykio vietų bus ne viena. Tarptautinis teisinis bendradarbiavimas gali pasireikšti savitarpio teisinės pagalbos teikimu, viena iš formų – Europos tyrimo orderis („valstybės narės teisminės institucijos priimtas arba patvirtintas teisminis sprendimas, kad kitoje valstybėje narėje būtų įvykdyta viena ar kelios konkrečios tyrimo priemonės siekiant gauti įrodymų pagal šią direktyvą“[41]). Europos Sąjungos valstybė narė gali išduoti ETO kitai ES

37 Amy Farrell, Jack McDevitt ir Stephanie Fahy, *Understanding and improving law enforcement responses to human trafficking: Final Report* (Washington: National Institute of Justice, 2008), 95, https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/222752.pdf

38 Edita Dereškevičiūtė ir kt., *Pareigūno bendravimas su nukentėjusiaisiais praktinis vadovas* (Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018), 57, https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf.

39 Oleg Fedosiuk, „Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje“, *Teisė* 54 (2005): 70–84, https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2005~1372625533137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.

40 Raimundas Jurka ir kt., *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 170, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16874/9789955195368.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

41 „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/41/ES „Dėl Europos tyrimo orderio baudžiamosiose bylose“, EUR-Lex, žiūrėta 2025 m. balandžio 29 d., https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX-

valstybei narei (išskyrus Airiją ir Daniją), jog ši atliktų įvykio vietos apžiūrą ir užfiksuotų, surinktų ir perduotų rastus pėdsakus, objektus (įrodymus), reikšmingus prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimui. ETO grindžiamas abipusio pripažinimo principu, kuris suprantamas, „jog vienoje valstybėje surinkti ir perduoti kitai šaliai įrodymai čia būtų vertinami lygiai taip pat, tarsi jie būtų surinkti pagal tokius įrodymus gavusios valstybės nacionalinės teisės nuostatas“[42]. Taigi iš Europos Sąjungos narės gauti duomenys bus vertinami tarsi gauti ETO išdavusios valstybės įstatymų nustatyta tvarka, jie galės būti pripažinti įrodymais teisminio bylos nagrinėjimo metu.

Prekeiviai žmonėmis ne visada nuteisiami dėl įrodymų trūkumo: nukentėjusiųjų asmenų parodymų keitimas bylą nagrinėjant teisme dėl įtariamųjų (kaltinamųjų) ar šių asmenų aplinkos žmonių daromo poveikio. Nukentėjusiojo parodymų nepatikimumas dėl psichotropinių ar narkotinių medžiagų poveikio, psichinių ligų. Neretai prekybos žmonėmis aukos, bijodamos keršto, gėdos jausmo, nesikreipia į teisėsaugos institucijas arba dėl patirtų išgyvenimų nesugeba apibūdinti prekeivių išvaizdos, įvardyti nusikaltimo vietos.

Išvados

Prekyba žmonėmis yra vis dar vyraujantis organizuotas nusikaltimas, kuris geba prisitaikyti prie kintančio pasaulio, todėl atsiranda naujų žmogaus išnaudojimo formų, tarp kurių yra teisėsaugai ir visuomenei vis dar nežinomų arba nesuvoktų ir nepripažintų kaip prekyba žmonėmis.

Kiekvienu pirminiu tyrimo veiksmu renkami duomenys, papildantys vienas kitą, rezultatas – versijų paneigimas ar patvirtinimas. Remiantis pirminiais

:32014L0041&from=LT.

42 Raimundas Jurka, „Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese: įrodymai ir jų priimtinumas Europos Sąjungoje“, iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui),* Vidmantas Egidijus Kurapka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 90, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16779/9789955193227.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

tyrimo veiksmais gautų duomenų visuma nustatoma tyrimo kryptis, pagal kurią planuojami ir organizuojami tolesni tyrimo veiksmai.

Pagal tyrimo kryptį – kuri versija pagal pirminiais tyrimo veiksmais surinktus duomenis labiausiai atitinka tiriamą prekybos žmonėmis atvejį, organizuojami tolesni tyrimo veiksmai, kurie pratęsia pirminius tyrimo veiksmus. Skirtumas tas, kad jų atlikimo metu gaunama ne pirminė informacija apie nusikalstamą veiką, bet jos pagrindu tęsiami veiksmai, kuriais gaunama daugiau duomenų, reikšmingų tyrimui. Šie duomenys prekybos žmonėmis bylą papildo nauja informacija arba patikslina surinktą.

Galima išskirti šiuos pagrindinius prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumus: prekybos žmonėmis požymiai panašūs į kitų nusikalstamų veikų sudėčių požymius, dėl to sunkiau kvalifikuoti prekybos žmonėmis nusikaltimus; nukentėjusiojo asmens charakteristika apima aukos pažeidžiamumą ir priklausomumą; sudėtinga identifikuoti nukentėjusįjį; prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėties požymiai – vertinamojo pobūdžio; tarptautinis nusikaltimas, dėl to ilgėja tyrimo trukmė; specifinis ir sudėtingas įrodymų rinkimas; didelė prekybos žmonėmis bylų apimtis; nukentėję asmenys keičia parodymus; organizuota nusikalstama veika.

PECULIARITIES OF HUMAN TRAFFICKING INVESTIGATION

Skaistė Grigonytė, Rasa Dobržinskienė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. This article, based on the analysis of scientific literature and local and national legal acts regulating the legal liability of human trafficking, indicates the main features of the criminal act of human trafficking, the most significant aspects. It also reveals the scale and prevalence of the problem in Lithuania and the world, indicates the investigative difficulties encountered in investigating human trafficking crimes, and the reasons why these criminal acts are difficult disclosed. After conducting a detailed analysis of the literature, it can be summarized that human trafficking is a relevant topic in the modern world, because its origins go back to the world before the birth of Christ. The criminal act successfully adapts to the social, economic, and technological changes taking place in society, and takes on new forms. Most pre-trial investigations into human trafficking are initiated upon receipt of a complaint, statement or report of a criminal act, and initial information about the crime of human trafficking is usually provided by the victims themselves – a specific feature of human trafficking investigations. This is one of the most widespread crimes internationally, which is most often committed by organized criminal groups. A detailed analysis of criminal cases has shown that vulnerable people are most often victims of this crime. Investigation problems: difficulties in working with victims, complexity and specificity of interviews, lack of basic knowledge of officers investigating crimes, complexity of evidence, transnational nature of the crime.

Keywords: human trafficking; transaction; forms; causes; features; characteristics of a crime investigation.